

vita, narativita, anonymita Ja, sociálne poznanie, solipsizmus, vcítenie, telesnosť, zrkadlové neuróny, inakosť, alternované Ja, sebazakúšanie v autizme, hanba, spoločná pozornosť, kolektívna identita. Na druhej strane je to široký výskumný záber: štúdium poznatkov z rôznych disciplín, akými sú kognitívne vedy, vývinová psychológia, sociológia, neuropsychológia, psychiatria, a ich aktuálne využitie v súčasnej teórii mysle a vo fenomenologickej filozofii. Mohli sme tu len stručne naznačiť myšlienkové smerovanie a hlavné tematické okruhy, ktorými sa Dan Zahavi vo svojej knihe zaoberá. Vďaka svojmu interdisciplinárnemu charakteru a tematickému rozsahu môže byť kniha inšpiratívna pre čitateľov z viacerých disciplín. V knihe azda pocítujeme určitý odstup či absenciu hlbšieho filozofického či etického zamyslenia sa nad konkrétnymi problémami, pretože sa tu prekrýva a spomína mnoho vedeckých teórií Ja a mentálnych stavov. Tieto vecné a vedecké opisy môžu strácať svoj dosah a zmysel, pokiaľ ide o bežné prežívanie života, pretože vyplývajú skôr z kombinácie vedeckých skúmaní než z filozofických pozorovaní konkrétnych a skutočných chcení, motivácií, trápení a vzťahov medzi ľuďmi.

Martin Kompíš

Martin Kompíš
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: martin.kompis1@gmail.com

NATHALIE FROGNEUX (dir.):

Jan Patočka. Liberté, existence et monde commun

Argenteuil: Le Cercle herméneutique – Collection Phéno 2012, 303 s.

Ako je známe, J. Patočka, nielenže vyštudoval románsku filológiu, ale aj sústavne sledoval francúzsku filozofiu, vo francúzštine aj publikoval, a to ešte predtým, než bola podstatná časť jeho diela preložená do tohto jazyka. Nečudo, že Filozofická fakulta (*Institut supérieur de Philosophie*) Univerzity v Louvain-la-Neuve usporiadala na pôde tejto univerzity kolokvium pri príležitosti 100. výročia narodenia a 30. výročia jeho úmrtia.

Ovocím toho kolokvia je prezentovaný zborník pozostávajúci zo šestnástich príspevkov. Okrem úvodného, ktorým je preklad Patočkovho nevydaného rukopisu „K problémom filozofických prekladov“ z r. 1968 od E. Abramsovej do francúzštiny (rukopis bol zaradený do 5. zv. Patočkových *Zobraných spisov: Umenie a čas II*, s. 35-44).¹

¹ Patočka ako jeden z prekladateľov Hegela a Garaudyho, klasický filológ, romanista a germanista nadobudol dosť skúseností a poznatkov na to, aby napísal túto erudovanú stať o filozofickom prekladaní,

Príspevky autorov pochádzajúcich prevažne z Francúzska a Belgicka, ale po jednom aj z Brazílie, Anglicka, Kanady, Rakúska a Česka, sú zoskupené do štyroch častí: I. Spoločný svet; II. Kritický pohyb slobody; III. Fenomenológia a teória pohybu existencie; IV. Čas a dejiny.

Prvú časť otvára príspevok Huberta Faesa z Parížskeho katolíckeho inštitútu *Naturalité, artificialité, historicité du monde commun. Hannah Arendt et Jan Patočka* (Prirodzenosť, umelosť, historickosť spoločného sveta. Hannah Arendtová a Jan Patočka), ktorý sa podujal porovnať týchto dvoch Heideggerových žiakov, ktorí sa možno stretli v 30-tych rokoch v Nemecku. Aj keď sa Patočka a Arendtová uberali tou istou cestou, analyzujú štruktúru sveta, Patočkova teória troch pohybov, poplatná Heideggerovi, nedovolila svetu otvoriť sa tak, ako ho otvoril údel existencie u Arendtovej. Tá sa tiež dokázala vzdialiť od Heideggera viac než český filozof.

Aj ďalší príspevok, tentoraz od Françoise Dasturovej (Univerzita v Nice), je porovnaním, a to Patočku s Heideggerom v otázke techniky. Popri Sartrovi, Oppenheimerovi, Sacharovovi a Solženicynovi medzi „hrdinov našej doby“ zaradil Patočka aj Heideggera pre jeho húževnaté a prenikavé spytovanie bytia a pravdy, aj keď dominujúcou postavou súčasnej filozofie ostáva Husserl. Súčasťou tohto spytovania je hľadanie záchranu pred nebezpečenstvom, ktoré predstavujú technika a technizácia vedy, na čom sa Patočka a Heidegger zhodnú. Kým Heidegger videl záchranu (*das Rettende*) v umeleckom diele, Patočka vyzýva obetovať sa v prospech vyššieho, čo protirečí technickému videniu sveta.

Téma násilia, toto ďalšie nebezpečenstvo, prenasleduje Michaëla Staudigla z viedenského Inštitútu vied o človeku dlhodobo, ako o tom svedčí názov jeho príspevku *Sens détruit, nous brisé, monde retiré. A propos de la violence dans le cadre d'une phénoménologie a-subjective* (Zničený zmysel, zlomené my, ústup sveta. A propos násilie v rámci asubjektívnej fenomenológie). Vychádzajúc z Patočku a jeho pojmu javenia ako takého na jednej strane a z tézy, podľa ktorej „každé násilie znásilňuje“, na druhej strane dospeje k obsiahlej „moci násilia“ (*Verletzungsmacht*), natoľko, že jej logike sotva možno uniknúť.

Prvým príspevkom druhej časti je príspevok Renauda Barbarasa z 1. parížskej univerzity pod názvom: *L'héroïsme de la philosophie dans le monde* (Hrdinstvo filozofie vo svete). Ide o komentár k Patočkovmu článku „Několik poznámek o mimosvětské a světské posici filosofie“ z r. 1934, v ktorom Barbaras vidí základnú intenciu celého Patočkovho myslenia. Svoj komentár uzatvára tým, že rozchod so svetom, diktovaný epoché ako teoretickým a etickým gestom nám ako konečnej bytosti na jednej strane zjavuje našu slobodu a na druhej strane celosť ako podmienku bytia súcien. A z hrdinstva filozofie sa stáva filozofia hrdinstva.

vidiac hlavný problém nie v terminologických riešeniach, ale v prekladaní myšlienok: „Najskôr rekonštrukcia myšlienky, vychádzajúc z pôvodného jazyka filozofa, potom od myšlienky v celej bohatosti jej štruktúry a možností k jazyku prekladateľa. Neprekladáme teda termíny, ale myšlienky“ (s. 21, čes. s. 40). Tiež treba konštatovať, že Patočka sa pri prekladaní filozofických textov dokázal vyhnúť pokušeniu, ktoré táto činnosť prináša, totiž že z filozofa sa stane prekladateľ.

Jan Frei (*Se dévouer à l'autre. Modalités de la transcendance chez Jan Patočka*; Obetovať sa pre druhého. Modality transcencie u Jana Patočku) z Patočkovho archívu v Prahe vidí v transcencii, transcendovaní každodennosti, okamihu a seba samého konštantu Patočkovej filozofie, a to v priebehu jej celého vývoja, počnúc 30-tymi rokmi. Transcendovanie kulminuje v (nezištnom) „negatívnom“ obetovaní.

Inou konštantou Patočkovho diela je postava Sokrata, o čom svedčí ďalší príspevok z pera Nathalie Frogneuxovej z Katolíckej univerzity v Lovani (Valónsko) a editorky zborníka: *Hanté par le clair-obscur du démon de Socrate* (Prenasledovaný šerosvitom Sokratovho démona). Patočka si nielen ako vykladač Sokrata a autor práce o ňom, ale aj svojím životným postojom už vyslúžil prívlastky ako „pražský Sokrates“, „politický sokratizmus“ (P. Ricœur). Autorka pokladá Patočkovu obnovu a rehabilitáciu postavy Sokrata za originálnu, pričom sa zaoberá najmä tými charakteristikami tejto postavy, ktoré pokladal za najdôležitejšie: antropologická revolúcia, ktorú Sokrates vyvolal, organickosť jeho myslenia, historická dimenzia ľudského údela a jeho „daimonion“.

Raphaël Gély z Katolíckej univerzity v Lovani, autor poslednej state tejto časti (*L'apparaître, le sens et le possible. La question de la liberté dans la phénoménologie asubjective de Patočka*; Javenie, zmysel a možné. Problém slobody v Patočkovej asubjektívnej fenomenológii) sa pokúsil ukázať, ako dimenzie javenia, zmyslu a možného odkazujú v patočkovskej fenomenológii na to, čo robí ľudskú bytosť ľudskou: na slobodu. Dospieva k záveru, podľa ktorého viera jednotlivca v moc existovať ako slobodná bytosť zahŕňa aj isté konanie, ktoré ho individualizuje a vpisuje do intersubjektívneho priestoru.

Tretia časť začína príspevkom Pierra Rodriga z Burgundskej univerzity v Dijone *Problème de la cohérence de la théorie du mouvement chez Patočka: enracinement; percée et ébranlement du sens dans les Essais hérétiques* (Problém koherentnosti teórie pohybu u Patočku: zakorenenie, prielom a otrasenie zmyslu v *Kacířských esejách*). Ide o pokus objasniť, v čom spočíva Patočkova „heréza“ vo vzťahu k prechádzajúcim fenomenológiám a aké dôvody ho viedli vrátiť sa v *Esejách* k problému prirodzeného sveta a traktovať ho ako „predhistorický svet.“ Podľa autora príspevku jedným z dôvodov je zavedenie pojmu „problematickosti historického zmyslu“, problematickosti súvisiacej s teóriou pohybu, a to najmä s treťou modalitou ľudskej existencie. Aj keď Patočka dúfal, že „pohyb pravdy“ sa vymykne spod vplyvu ostatných dvoch, nemožno hovoriť o nejakej „ruptúre“, skôr o dialektickom vzťahu, v akom sú už ontická a ontologická „noc“ *fyzis* alebo vojna a *polemos*.

Téma ďalšieho príspevku je historickofilozofická, siahajúca až do antiky: *Du mouvement chez Aristote d'après Jan Patočka* (O pohybe u Aristotela podľa Jana Patočku). Marianna Larisonová z Univerzity v Sao Paule sa v ňom pokúša odpovedať na otázku dosahu Patočkovej lektúry Aristotela. Konkrétne, po priblížení patočkovskej interpretácie pohybu u zavŕšiteľa pojmu *fyzis* a kritike tejto interpretácie navrhne vlastnú lektúru patočkovskej apropriácie Aristotela. Patočkov prínos podľa nej spočíva v dôraze na podstatne telesný ráz pohybu a v následnom spojení pojmu pohybu s pojmom života.

Ďalší príspevok, nadväzujúc na predchádzajúci, sa vracia k porovnaniu Heideggera a Patočku, tentoraz v rovine ich hermeneutiky Aristotelovej teórie pohybu, na čo sa podu-

jal Claude V. Spaak z 1. parížskej univerzity. Je známe, že pred Patočkom aj Heidegger bol unesený aristotelovskou fyzikou, takže by bola možná „hermeneutická konvergencia“ v ich (ontologickom) prístupe k pohybu u Aristotela. Začnú sa však rozchádzať v odpovedi na otázku, v akom zmysle by bol pohyb konštitutívnou esenciou pre súcno, a to z dôvodu rozdielného chápania aristotelovskej „usiológie“, za čo môže do veľkej miery svojou váhavosťou sám Aristoteles. Patočka na rozdiel od Heideggera pripisuje v aristotelovskej koncepcii substancie veľkú dôležitosť *hylé* na úkor *morfé*, kritizujúc Aristotela za to, že neuvažoval o pohybe samotného substrátu. Autor príspevku sa napokon snaží poukázať na úzke prepojenie medzi aristotelovskou teóriou pohybu a asubjektívnou fenomenológiou, týmto „fenomenologickým realizmom“, kde je pohyb prejavu odvodený nie z odhaľujúcej ľudskej schopnosti, ale z prvotného, kozmického pohybu.²

Posledný príspevok tejto časti sa sústreďuje práve na tento pohyb prejavu: *L'apparaître comme tel et sa manifestation: questions sur le sens de l'„asubjectif“ dans la phénoménologie de Patočka* (Javenie ako také a jeho prejav: otázky zmyslu „asubjektívna“ v Patočkovej fenomenológii). Vďačíme zaň Sébastienovi Laoureuxovi z Univerzitných fakúlt v Namure, ktorý si predsavzal odpovedať na otázku: „Ako spojiť v Patočkovom diele náčrt asubjektívnej fenomenológie s teóriou troch pohybov existencie“ (s. 211)? Keď Patočka vymení rolu hovorcu Husserla za rolu jeho kritika, bude mu vytýkať konštitúciu javiacej sa predmetnosti v zážitku, zatiaľ čo javenie ako také zostane nematematizované, pričom ono malo byť cieľom metódy epoché. A toto javenie neumožňuje (transcendentálny) subjekt, ale svet nezávislý od tohto subjektu. Javenie bez subjektu? – namieta iný interpretátor, B. Bégout, o ktorom bude ešte reč. Na Patočkovu obhajobu nechá autor príspevku ešte hovoriť R. Barbarasa a L. Tengelyiho. Podľa Barbarasa javenie vyjavuje samotné bytie, teda svet vcelku, a podľa Tengelyiho „asubjektívna fenomenológia vnímania [tak, ako je prezentovaná v texte ‚Celok sveta a svet človeka‘] uvažuje o ‚perceptívnom zmysle‘, ktorý ‚má základ... v samotných nesubjektívnych zjavoch sveta“ (s. 220). Týmto „spontánnym zmyslom“ možno na jednej strane premostiť asubjektívnu fenomenológiu najmä s tretím pohybom a na strane druhej priblížiť Patočku k Merleau-Pontymu. „Asubjektívno“ by tak mohlo vyústiť do nového „humanizmu“ uvažujúcom o človeku „čisto na základe človeka“.

V prvom príspevku IV. časti nazvanom *Vérité du mythe* (Pravda mýtu) si Jean-Claude Gens (Burgundská univerzita v Dijone) predsavzal objasniť, ako môže podľa Patočku v mýte odpoveď prechádzať otázkou, pričom táto odpoveď je „pravdivá“. S mýtom je spojená existencia filozofie, ako aj jej medze. Mýtus predchádza otázkou ako predtucha zaradenia do sveta skôr neusporiadaného ako usporiadaného, zároveň nepremoži-

² V tejto súvislosti pripomeňme ešte jeden motív Patočkovho záujmu o pojem pohybu, a to ustavične servírovanú dialektickomaterialistickú tézu o pohybe ako základnej vlastnosti hmoty. Patočka reagoval na túto výzvu tvrdením, že treba začať od začiatku, u tých, ktorí problém pohybu sformulovali prví, a to nebol ani Engels, ani Marx, ale najmä Herakleitos a Aristoteles. Tento záujem o starovek mu tiež uľahčil prežitie v pozícii filozofa, unikajúc ideologickému dozoru, ktorému viac prekážal stredovek pre jeho spojenie s cirkvou, a najmä súčasnosť, v ktorej sa odohrával ideologický boj.

teľného a existujúceho od nepamäti. Súčasťou tejto „mytológie“ je aj postava modliacej sa babičky v známom rovnomennom románe B. Němcovej.

Prepojenie medzi Patočkovou filozofiou dejín a dneškom navrhuje ďalší príspevok, ktorého autorom je Darian Meacham zo Západoanglickej univerzity v Bristole: *L'Europe; l'histoire et la vie: quelques réflexions sur la philosophie de l'histoire de Jan Patočka* (Európa, dejiny a život: niekoľko úvah o filozofii dejín Jana Patočku). Autor príspevku potom, čo eliminoval u českého filozofa podozrenie z „europocentrizmu“, aj keď sa história zrodila v gréckej *polis*, poukázal na jednej strane na paralelu medzi Patočkovými dejinami vo vlastnom zmysle, založenými na vojne v ontologickom zmysle (*polemos*), a Foucaultovou „kontrahistóriou“ („contre-histoire“) a na druhej strane medzi „radikálnou posteurópskou nadcivilizáciou“ a dnešnou globalizáciou. Použitie *epoché* na dejiny (historická *epoché*) v zmysle „otrasenia každého daného zmyslu“ však naráža na problém miesta historického subjektu v rámci asubjektivistickej fenomenológie.

Na predchádzajúci príspevok nadväzuje príspevok Cateriny Reaovej z 3. lilleskej univerzity *Défis et limites du modèle Patočkien de la post-Europe (Výzvy a medze Patočkovho modelu post-Európy)*. Posteurópske ľudstvo napriek pádu Európy stojí pred výzvou niest' európske dedičstvo ďalej, avšak nie už v podobe technovedných a ekonomických výkonov, ale v podobe „starosti o dušu“, súčasťou ktorej je sebareflexia európskej dekadencie a vlastnej smrteľnosti. Tu je Foucault nahradený C. Castoriadisom ako možným Patočkovým dvojníkom s jeho „projektom autonómie“, v ktorom tento videl grécke dedičstvo dnešnej Európy podobne ako pred ním Husserl.

Aj Emilie Tardivelová z Katolíckeho inštitútu v Paríži začína svoj príspevok *L'Europe ou le privilège de l'invisible* (Európa alebo privilégium neviditeľna) otázkou, či je, alebo nie je Patočkova filozofia dejín europocentrická. Jej odpoveď znie: Je síce „europocentrovaná“ (s. 261) – dejiny vznikli v Európe, teda v starom Grécku, z kombinácie filozofie a politiky –, ale nie „europocentristická“, poplatná metafyzickej deviácii spočívajúcej v generalizácii nadcivilizácie. Náprava by spočívala v návrate k starosti o dušu interpretovanej fenomenologicky s cieľom znova založiť civilizáciu v „neviditeľnej sfére“ transponovanej do viditeľna.

Podľa Brucea Bégouta (3. bordeauxská univerzita), autora posledného príspevku tejto časti i celého zborníka, najdlhšieho zo všetkých (*Ratiocinatio ex eventu. Patočka et la philosophie de l'histoire; Racionatio ex eventu. Patočka a filozofia dejín*) si Patočkova filozofia dejín získala viac než jeho asubjektívna fenomenológia. Považuje ju za originálnu vo viacerých bodoch, konfrontujúc ju s inými filozofiami dejín. V hľadaní opravdivého a filozofického pojmu dejín je Patočka v porovnaní Husserlom a Heideggerom pozornejší ku konkrétnym dejinám. V „historickej antinómii“ (Ch. Bouton) – dejiny majú/nemajú zmysel – sa Patočka prikláňa k zmyslu dejín, ktorý interpretuje ako ašpirovanie na „hodnotu“, ako neuchopiteľný a problematický „zmysel zmyslu“, ktorý sa nezískava bojmi o hegemoniu, ale v boji o zmysel. „Zmysel dejín nie je definitívne zafixovaný v nejakej božej prozreteľnosti alebo v nejakom dialektickom rozume, ale v neprestajnom *polemos*-e početných ašpirácií ľudí na slobodu a na pravdu“ (s. 276). Na druhej strane dejiny majú svoj pôvod v absolútne slobodnom konaní a pokiaľ nás determinujú, my ich tiež determinujeme (s. 280).

Podobne ako Ricœur aj Patočka sa vzdiali od nemeckého idealizmu a jeho filozofie dejín, z ktorej vyšiel. Predovšetkým preto, lebo vo svojej konštrukcii všeobecnej idey dejín nezohľadnil historické fenomény. Ďalej preto, lebo niet jedinej univerzálnej histórie, nevynímajúc ani tú Husserlovu, založenú na teleológii rozumu. A napokon preto, lebo „metafyzika dejín“ je len sekularizáciou kresťanskej eschatológie vykúpenia a ako taká vystupuje ako nebezpečný „mýtus“, keď sa ho zmocnia režimy usilujúce uskutočniť raj na zemi. Patočkovej kritike neunikne ani marxistická filozofia dejín s jej „mýtom unitárneho zmyslu stávania.“ Snaha dať dejinám plný zmysel, tvoriť akúsi „nadhistoriu“ nevedie k histórii, ale k „posthistorii“. Patočka sám však zakladá dejinnosť na individuálnych zámeroch a individuálnych akciách, preto sa táto kritika týka aj jeho a jeho snahy zbaviť dejiny akýchkoľvek schém, zatiaľ čo on sám navrhuje svoju schému: dejiny majú svoj začiatok i koniec, svoju periodizáciu, ktorá začala gréckou *polis* a filozofiou 6. stor. pred n. l. a pokračovala Rímom. Patočka pôjde vo svojom uvažovaní až tak ďaleko, že sa odvráti od svojej pôvodnej tézy z r. 1940, podľa ktorej aj kresťanstvo, ba celá židovsko-kresťanská tradícia obsahuje filozofiu dejín, ktorú nemožno ignorovať; o tridsaťpäť rokov neskôr však Patočka kresťanskú historicitu s jej eschatológiou zavrhnú v prospech teleológie vylučujúcej definitívny cieľ, potvrdiac grécku prvenstvo ako začiatok a vyzývajúc k novým začiatkom. Podobne ani spása či záchrana duše nie sú na konci časov, ale sú to dejiny samotné. „V dejinách niet ani pokroku, ani pádu, je tu len následnosť pokroku a osobných pádov, ktoré sa vyrovnávajú a anulujú navzájom“ (s. 294), konštatuje interpretátor, ktorý sa napriek výhradám napokon postaví na Patočkovu obranu, pokladajúc jeho filozofiu dejín za „autentickú“ v tom zmysle, že je antidogmatická a antiskeptická, jedným slovom „kacírska“, za akú ju označil sám Patočka.

Prezentovaný zborník nielenže svedčí o neutíchajúcom záujme o Patočkovu fenomenológiu na Západe, ale prináša aj nejednu podnet, nový pohľad či kritiku, ktoré by mohli a mali obohatiť a prehĺbiť jej výskum v Česku i na Slovensku. Nemožno sa však zbaviť dojmu, že táto recepcia Patočku hraničiaca s nadšením sa nesie prevažne v západnom duchu, čoho dôkazom je aj nekritické uspokojenie sa prekladmi jeho prác do francúzštiny, ako aj to, že česká filozofická terminológia sa neuvádza. Okrem Bibliografických odkazov, Zoznamu skratiek a Zoznamu autorov príspevkov by bol rovnako užitočný menný a prípadne aj vecný register.

Jozef Sivák

Jozef Sivák
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: filosiva@savba.sk